

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 20.05.2022 Kabul/Accepted: 20.06.2022

Araştırma Makalesi/Research Article, s./pp. 543-557.

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE İRAN'DA BASIN YAYINIⁱ

Sevda AYGAR BACANLIⁱⁱ

Öz

İran'da gerçekleşen Meşrutiyet hareketi ülkenin siyasi, edebî ve toplumsal durumu ile birlikte basınını da etkisi altına almıştır. Meşrutiyet öncesi dönemde matbaanın İran'a getirilmesi ile gazete basımı başlamıştır. Ancak ilk dönem İran'da basılan gazetelerde daha çok saray ve saray eşrafı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Meşrutiyet öncesi dönemde sınırlı olan gazete sayısı meşrutiyet ile birlikte artmıştır. Söz konusu dönemde eleştirel söylemler içeren mizahî gazetelerde de artış görülmüştür. Gazeteler kısmen özgürleşmiş, daha önce İran basınında fazla yer almayan siyasi ve toplumsal haberler de gazetelerde yer almaya başlamıştır. Meşrutiyet hareketinde aydınlar ve gazeteciler birlikte hareket etmiştir. Böylece gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yayımlanan gazeteler halkın aydınlanmasını sağlamıştır. Bu dönem basınının bir diğer önemli yayın organı ise gazetecilikten sonra gelişen; ilmî, edebî ve kültürel alanda yayımlar yapan dergilerdir. Çalışmamızda İran'da meşrutiyet öncesi dönemden başlayarak gazetelerin; yayım yılı, yayımcıları, ele adlıkları konular ve yayımlanma süreleri hakkında bilgiler sunulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda İran'da basın-yayın hayatının başlaması, gelişmesi, meşrutiyet öncesi ve sonrası dönemde öne çıkan gazeteler ve meşrutiyet sonrasında yayımlanan dergiler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İran'da Basın, Meşrutiyet Döneminde Gazeteler, Mizahî Gazeteler, Dergiler.

Press in Iran During the Constitutional Period

Abstract

The constitutionalism monarchy that took place in Iran influenced the political, literary and social situation of the country, as well as the press. After the printing press was brought to Iran in the pre-constitutional monarchy period, newspaper printing started in the country. However, in the newspapers published in Iran in the first period, mostly included were information about the palace and court. Thus, the number of newspapers, which was limited in the pre-constitutional monarchy period, increased with the constitutional monarchy. In the mentioned period, an increase was observed in humorous newspapers containing critical discourses. Newspapers were partially liberated, and political and social news, which had not been covered much in the Iranian press before, began to appear in the newspapers. Intellectuals and journalists acted together in the constitutional monarchy movement. Thus, the newspapers published at home and abroad provided the enlightenment of the public. Another important publication of the press of this period was the journals that developed after journalism and published in scientific, literary and cultural fields. In our study, we aim to present information about the publication year, publishers, topics and publication times of the newspapers, starting from the pre-constitutional period in Iran. In this context, the beginning and development of the press life in Iran, the outstanding newspapers in the pre-constitutional and post-constitutional monarchy period and the journals published after the constitutional monarchy will be discussed.

Keywords: Press in Iran, Newspapers in The Constitutional Period, Humorous Newspapers, Journal.

ⁱ Bu makale, "Meşrutiyet Döneminde Bir Şair ve Gazeteci Seyyid Eşrefuddîn-i Gilânî (Nesîm-i Şimâl)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ⁱⁱ Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: aygar@ankara.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2482-1447

Structured Abstract

With the westernization process that started in Iran during the reign of Feth Ali Shah Kajar, the first printing press came to Iran. In the period of Nâsuriddin Shah, with the influence of Emîr-i Kebîr, the process of westernization continued and western-style schools were opened. Newspaper printing became popular. The first newspaper in Iran was published by Mirza Salih Shirazi in 1837 under the name of Kagaz-i Ahkbâr. However, the first newspaper in its current meaning was Vaqai Etafaqiyeh newspaper, which was published weekly in 1851. The number of newspapers started to increase in the period of Nâsiruddîn Shah. Since most of the newspapers were state newspapers, they did not cover political and social topics often. They avoided a rhetoric that would criticize the regime and the Shah as much as possible. The mentioned newspapers mostly focused on scientific and literary topics. Due to the pressure applied to newspapers, some journalists went abroad to express their thoughts freely. By publishing their newspaper abroad, they managed to reach their readers in Iran secretly. Newspapers titled Aktar, Qânun, Hâbl al-Matin, Sureyyâ are some of the newspapers that became prominent abroad with their publications in this period. These newspapers, which were far from pressure because they were abroad, were able to express the regime's defects and political criticisms of the regime much more easily than the domestic newspapers. In addition to informing the public, many outstanding newspapers of the period also contributed to the field of history by recording political and historical events. When it comes to the period of Muzafferuddin Shah, who came to the throne after Nâsiruddin Shah, an increase in the number of newspapers is observed. On the other hand, it is not possible to talk about the freedom of the press in the period of Muzafferuddin Shah, although opinions could be expressed more easily compared to the period of Nâsiruddin Shah.

With the Constitutional Monarchy movement, journalists were able to express their freedom discourse more easily and became relatively freer. However, this situation did not last long, suppression on press started soon again. In this context, it can be said that some writers and poets of the period also tended to publish newspapers with literary content in which criticism was made more closed rather than newspapers that expressed direct political thoughts. In the light of these developments, newspapers became the most important communication tool of the period. Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî, Sayyed Ashrafuddîn-i Huseynî, Muhammed Taqî Bahâr (Melik'uş-Şu'era), Ebu'l Kasim-i Lâhûfî are some of the names who practiced journalism as well as being a poet in this period.

With the declaration of the constitutional monarchy, a new period started in the field of journalism in Iran. Many newspapers ventured into publishing life especially in Tehran, Tabriz, Isfahan and Mashhad. After the declaration of the constitutional monarchy, the Majlis, Rûznâme-i Vaţan, Nidâ-i Vaţan , Iran-i Nov, Hâbl al-Matin, Rûhu'l Quds were the important newspapers. Poems began to appear more often in newspapers and simplicity in language became prominent. With the constitutional monarchy, there was an increase in the number of newspapers that dealt with the problems of the period with a humorous approach. The most important humour newspapers of the period were Shahseven, Shebnâme, İhtiyâc, Âzêrbâyjân, Mollâ Naşiruddîn, Nasim-i Shimâl, Şûr-i İsrâfl. The writers and poets of the humour newspaper benefited from the daily language, proverbs and idioms used by the public as much as possible in their writings and poems. They managed to attract the attention of the public in their works expressing the prominent issues of the period by using humour. For this reason, newspapers that employed a humorous discourses were at the forefront. During the constitutional monarchy period, the public's interest in newspapers, especially humorous newspapers, was quite high.

Alongside the newspapers, journals published in the field of science, culture and literature during the constitutional monarchy period also affected the westernization and modernization process of Iran. Âyende, Bahâr, Novbahâr, Ârmağân and Musiqi, Kave and Irânshahr were the most important literary journals of the period. Apart from these journals, Tiyâtr journal which stands out with its criticisms; Gol-i Zard which is a literary and humorous journal, Dânişkede journals, in which the articles and poems of Meliku'ş-Şu'arâ Bahâr as well as the articles of famous names were published, are other important journals of the period. The mentioned journals made publications that would affect the notion of the people with literary, scientific and philosophical publications. As a result, the press made great progress during the constitutional period. Thus, the newspapers published at home and abroad made an undeniable contribution to the constitutionalism movement and Iran's Westernization process.

Giriş

İran'da Kâcâr hükümetinin başlangıcı batılı ülkelerin sanayisinin gelişmesi ve batı kapitalizminin yaygınlaştığı zamana yakındır. Yeni burjuvazi, sanayi mallarının üretiminin artmasıyla bir taraftan yeni pazarlara ihtiyaç duymuş; diğer taraftan sömürge hedeflerini gerçekleştirmek için gerekli olan siyasi gücü elde edebilmek ve pazarlarını koruyabilmek için yeni sömürgeler ile başka ülkelerde nüfuz edeceği bölgeler oluşturmayı gerekli görmüştür (Âcûdânî, t.y. , s. 54-55).

Kacarlar dönemi (1796-1925) İran'ın batılı devletler ile (Rusya, İngiltere, Fransa) temasının en fazla olduğu dönemlerden biridir. Bu dönemde batılı devletler kendi çıkarları doğrultusunda İran topraklarını işgal etmişlerdir. Kacar şahlarının batılı devletlere mukavemet gösterip ülke çıkarlarını korumak konusunda başarılı oldukları söylenemez. Zira 1800'lü yıllarda Rusya, Fransa, İngiltere'nin ve hâlâ bölgenin büyük gücü olarak addedilen Osmanlı Devleti'nin de kimi zamanlar dâhil olduğu iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bu süreçte İran yönetiminde yaşanan zafiyetten ötürü ülke topraklarının önemli bir kısmı kaybedilmiştir (Kırlangıç, 2014, s. 10). Kâcâr Hanedanı'nın II. şahı olan Feth 'Ali Şâh döneminde Rusya ile savaşlar yapılmış Türkmençay Antlaşması ile Rusya'ya imtiyazlar tanınmış, yabancıların ülke siyaseti ve ekonomisi üzerindeki nüfuzları fazlasıyla artmıştır. Kâcâr şahlarının yaptığı, Gulistân ve Türkmençay antlaşmaları ile ülke çıkarına olan birçok durum yabancıların menfaati ile sonuçlanmıştır (Melikzâde, 1383, 81). Meşrutiyetin ortaya çıkmasından yaklaşık olarak bir asır önce dünyada ve İran'da yaşanan gelişmeler İran'da Nâsıruddîn Şah saltanatının son döneminde İnkılâp, meşrutiyet düşüncesi ve özgürlük söylemlerinin ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur (Şemîm, 1387, s. 117; Melikzâde, 1383, s. 81). İran halkının tamamen savunmasız kaldığı batılı devletlerin çıkarlarının korunduğu bu dönemde halk yönetime tepki göstermiştir. Bu bağlamda kanunların önde tutulduğu bir düzen olarak meşrutiyet düşüncesi gerek aydınlar gerekse toplum nezdinde kabul görmüştür. Yurtiçinde ve yurtdışında yayımlanan gazeteler meşrutiyet hareketini desteklemiş, halkı bilgilendirmiş, meşrutiyet hareketine ivme kazandırmıştır. Her ne kadar Meşrutiyet'in ilanı istenilen başarıya ulaşmasa da İran'ın bu dönem siyasi, iktisadî, ictimai, edebî durumu ve basın yayını üzerinde etkili olmuştur.

İran'da meydana gelen bu edebî ve kültürel gelişmeleri İran'ın batılı devletleri ve batı kültürü ile olan ilişkilerine göre değerlendirmek gerekmektedir. Kâcâr Hanedanının II. şahı olan Feth Ali Şâh Kâcâr İran'ın ekonomik ve toplumsal sorunlarını çözmek için batılı ülkelerinden yardım alınması gerektiğine karar kılmıştır (Vâhiddûst, 1396 , s. 308). Feth Ali Şâh döneminde Hk. 1232 /M. 1817 yılında 'Abbas Mîrzâ Nâîbu's-Saltana tarafından Avrupa seyahatinden sonra İran'a ilk kez getirilen matbaa, Muhammed 'Alî Şâh hükümeti sırasında Tebriz'den Tahran'a götürülmüş ve ilk gazete yayımlanmıştır (Browne, 1337, s. 125; Vâhiddûst, 1396 , s. 308). Nâsıruddîn Şah dönemi ile birlikte Avrupa ülkelerindeki telgraf, telefon, postane vb. İran'da da görülmeye başlanmış (Kisrevî, 1363, s. 18) ve İran'da matbaa, kitap basımı, gazetecilik ortaya çıkmıştır. Basın; yeni okullar ve modern düşünce ile birlikte

ülkenin aydınları ve devlet görevlileri arasında kültürel iletişimin ilk bölümünü oluşturmuştur (Nejâdirân, 1393, s. 55).

İran’da gazetecilik 1837 yılında Muhammed Şâh Kâcâr hükümeti sırasında Mîrzâ Şâlih Şîrâzî tarafından çıkarılan *Kâğez-i Aḥbâr* gazetesi ile başlamıştır Üç yıl boyunca aylık olarak yayımlanan gazete bir sayfanın katlanması ile ortaya çıkan iki sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfasında doğu ile ilgili, ikinci sayfasında ise batı ile ilgili haberler yer almıştır (Şâlihyâr, 1355, s. 77; Kiyânfer, 1388, s. 273). *Kâğez-i Aḥbâr* gazetesinin 1840 yılında yayımının sonlanması ardından ikinci gazete Urumiye’de aylık olarak yayımlan *Pertov-i Rûşenâi* adlı gazete olmuştur. Bir diğer gazete ise Nâşiruddîn Şâh’ın fermanı ile 1851 yılında haftalık yayım yapan *Rûznâme-i Aḥbâr-i Dâru’l-hilâfe-i Tahran* adıyla yayım hayatına başlamıştır (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s. 978).

İran’da gazetelerin düzenli bir şekilde ortaya çıkması Nâşiriddîn Şâh döneminde Emîr-i Kebîr’in attığı adımlar neticesinde gerçekleşmiştir. Emîr-i Kebîr Avrupa gazetelerine benzer bir gazete olan *Vakâi-i İttifâkiye* gazetesini bakanlığı sırasında yayımlatmıştır. (Mûgârî, 1382, s. 37). İran’da günümüzdeki anlamıyla ilk gazete olan *Vakâi-i İttifâkiye* Nâşiruddîn Şâh saltanatının üçüncü senesi olan 1851 yılında Tahran’da haftalık olarak yayımlanmıştır (Browne, 1337, s. 131). Müdürlüğünü Mîrzâ Cebbâr Tezkireçî’nin yaptığı gazete haftada bir kez olmak üzere genellikle dört sayfadan oluşmuş kimi zaman ise iki ila on iki sayfa olarak yayımlanmıştır. Gazete on yıl boyunca *Vakâi-i İttifâkiye* adıyla yayım hayatına devam etmiş ve 1860 yılında *Rûznâme-i Devlet-i ‘Aliye-i İran* adını almıştır. İran’ın ilk resimli gazetesi olma özelliği taşıyan gazete bu isimle 1870 yılına kadar düzensiz olarak yayımına devam etmiş bu tarihten sonra ise yayımı son bulmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 323-324).

Kâcâr döneminde yayımlanan ilk gazeteler olan *Kâğez-i Aḥbâr* ve *Vakâi-i İttifâkiye* adlı gazeteler hükümeti eleştirmemişlerdir ve hükümet yanlısı bir tavır sergilemişlerdir. (Servî ve Nâzâryân, 1398, s. 81). Yine Nâşiruddîn Şâh döneminde yayımlanan *İran, İttilâ’, ‘İlmî ve Milletî* (Hâsemî, 1363, s. 6) *Vakâi’, Devlet-i ‘Aliye-i İran, ‘İlmiye-i Devlet-i İran* adlı gazetelerin de (Ṭabaṭabâi, 1366, s. 88) devlet tekelinde olduğu görülmektedir (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s. 981). Aynı zamanda bu dönemde devlet tarafından yayımı yapılmayan *Vakâi-i Adliye, Nizâmî* ve *Vaṭan* isimli bağımsız gazeteler de çıkmıştır. (Âcudânî, 1382, s. 242).

Yurtdışında Yayınlanan Gazeteler

Nâşiruddîn Şâh dönemini gazetelerinin çoğunluğu devlet gözetiminde olduğu için rejim karşıtı yazarlar özgürce yayım yapabilmek adına farklı ülkelere gitmiş ve yurtdışında yayım yapmışlardır (Özkan ve Rigiderakhshan, 2019, s. 981). Önemli siyasi ve toplumsal bilgilerin yer aldığı bu gazetelerde hükümet ve istibdat yönetimi eleştirilmiş, kimi zaman görüşler dile getirilirken ağır ifadelerle yer verilmiştir (Mûgârî, 1382, s. 38). İstanbul, Kalkuta, Kâhire ve Londra vb. yerlerde yayımlanan bu gazetelerin (Vâhiddûst, 1396, s. 308) döneme önemli etki ve katkıları olanlarından bazıları şunlardır:

1. **Âhter**: Osmanlı topraklarında Farsça olarak yayımlanmış olan *Âhter*, gazete yazarlığında değişimin öncüsüdür (Âcudânî, t.y. , s. 11). İlk sayısı 1875 yılında İstanbul'da yayımlanmış olan *Âhter* kısa ve uzun vadeli olarak yayıma ara verse de yaklaşık yirmi bir yıl boyunca yayım hayatına devam etmiştir (Vâhiddûst, 1396, s. 363). Nâsiruddîn Şâh zamanının meşrutiyet öncesi dönemindeki en önemli ve meşhur gazetesi olan bu gazete, Osmanlı Devleti'nde İran'ın resmi görevlilerinden biri olarak bulunan Mîrzâ Kûlî Hân Tebrîzî'nin desteği ile iki genç gazeteci Mîrzâ Mehdî ve Muhammed Tâhir-i Tebrîzî müdürlüğünde yayımlanmıştır. Kimi zaman sansüre de uğrayan gazetenin yayımı 'Abdulmecîd hükümeti tarafından 1896 yılında durdurulmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 363). Gazetede; Mîrzâ Âkâ Hân Kirmânî, Şeyh Âhmed-i Rûhi-yi Kirmânî, Mîrzâ Mehdî Hân Tebrîzî, Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî gibi aydın ve özgürlük yanlısı yazarlar birlikte çalışmışlardır (Browne, 1337, s. 146-147; Vâhiddûst, 1396, s. 364). İlk yayımlandığı dönemde Cuma ve Pazar günleri hariç her gün, bir süre sonra ise haftada iki kez yayımlanmış, son yıllarında ise haftada bir kez yayım yapmış, İstibdat döneminde İranlıların düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuştur. *Âhter* yurtdışından haberlere de yer vererek halkın dış dünyadan haberdar olmasını sağlamıştır (Hâşemî, 1363, s. 63). Yine İran dışında yayımlandığı için yurtiçindeki gazetelere kıyasla edebî ve toplumsal meselelerde özgürlüklerden daha çok bahsetmiştir (Âcudânî, t.y. , s. 72). İran halkının düşünce yapısında fazlası ile etkili olmasının yanı sıra halkın basına ilgi duymasını da sağlamıştır (Nejâdirân, 1393, s. 59).

2. **Ķânûn**: Bu dönemin bir diğere önemli gazetesi Melkum Hân'ın, *Ķânûn* adlı gazetesidir. *Âhter*'in üslubunda yazılmış olan gazete; adalet isteği konusunda, siyasi ve toplumsal meselelerde daha geniş bir sahada yayım yapmıştır. *Ķânûn* gazetesinin sade nesri bu dönem nesrinin değişmesinde oldukça etkili olmuştur (Âcudânî, t.y. , s. 73). Mîrzâ Yâ'kûb'un oğlu Mîrzâ Melkum Hân tarafından 1889 yılında Londra'da yayımlanmıştır. Gazete Melkum Hân'ın sade üslubu sayesinde halkın ilgisini kazanmayı başarmış ve en iyi Farsça gazete haline gelmiştir. Melkum Hân'ın yazıları gerek siyasi ve toplumsal gerekse edebî olarak İran'ın akıbeti açısından tarihî öneme haiz olmuştur (Browne, 1337, s. 147). Gazetede yer alan makale ve haberlerin büyük bir kısmı İran'daki sorunları ve düzensizlikleri ele almıştır (Servî ve Nâzâryân, 1398, s. 86). Ayda bir sayı olarak birkaç yıl yayım yapan gazete hükümete ve Şah'a karşı ağır eleştirileri nedeniyle İran'da yasaklanmıştır (Hâşemî, t.y. , s. 96).

3. **Hablul-Metîn**: 1893 yılında Kalkuta'da yayım hayatına başlayan gazete dönemin büyük ve meşhur gazetelerindendir (Vâhiddûst, 1396, s. 360). Seyyid Cemâleddîn Hüseynî'nin gözetiminde yayımlanan bu gazetede çeşitli ülkelerden gazeteciler görev almıştır. Gazete yaklaşık on yıl boyunca yayımlanmıştır (Servî ve Nâzâryân, 1398, s. 87). Hindistan (Kalkuta)'da yayımlanması sebebi ile düşüncelerin özgürce ifade edilebildiği *Hablul-Metîn* yasaklanmış olmasına rağmen İran'da okuyuculara ulaşmıştır. Bir kısmı dinî konulara ayrılan gazete İslam Birliđi'nin kahramanı olarak addedilmiştir (Vâhiddûst, 1396, s. 360). Tahran'da yayımlanan *Hablul-Metîn* gazetesi

ise 1907 yılında Seyyid Hasan Kâşânî'nin gözetiminde yayıma başlamış, yayım hayatı meclisin bombalanmasına (1908) kadar devam etmiştir. Söz konusu gazete Meşrutiyet döneminin en önemli günlük gazetelerinden biri olarak görülmüştür. Özellikle Dışişleri Bakanlığı hakkında yazdığı siyasi makaleler oldukça önemlidir (Browne, 1337, s. 337-338).

4. **Sureyyâ:** 1898 yılında Kâhîre'de yayımlanmaya başlayan gazete ilk olarak ikinci meclis vekillerinden Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Daha sonra bu gazeteden ayrılan Kâşânî, *Rûznâme-i Perveriş* adlı gazeteyi yayımlamaya başlamıştır (Vâhiddûst, 1396, s. 371). 1904 yılında altıncı yılına giren *Sureyyâ* Tahran'da yayımlanmış, yayımını ise Seyyid Fercullah Hân Kâşânî üstlenmiştir (Kisrevî , 1363, s. 41). Mîrzâ 'Alî Muhammed Hân Kâşânî tarafından yayımlandığı dönemde büyük bir şöhrete kavuşmuş, İstibdat döneminde hiçbir Farsça yayım *Sureyyâ*'nın elde ettiği değere ulaşamamıştır (Browne, 1337, s. 305).

Meşrutiyet Döneminde Gazeteler

İran'ın aydın görüşlü gazeteleri yurtiçinde ve yurtdışında halkı bilgilendirmek için çalışmış ve meşrutiyet ayaklanmasının başarılı olmasında çok büyük role sahip olmuşlardır (Vâhiddûst, 1396, s. 313). Bu gazetelerin haber akışının sağlanmasında, İnkılâbın gerçekleşmesinde ve İstibdat hükümetinin kırılmasında da etkisi büyük olmuştur (Mûsevî, 1399, s. 185). Zira Meşrutiyet döneminin birçok şairi ve yazarı özgürlük taraftarlarının safında yer almış ve dönemin sorunları ile mücadeleyi daha çok gazete ve dergiler aracılığı ile gerçekleştirmişlerdir (Zehrâzâde, Bihî, Bûr, t.y. , s. 202; Âryenpûr, 1372, s. 21). Böylelikle gazetelerin, din adamlarının, aydınların ve özgürlük taraftarlarının birlik olması ve sonrasında halkın mücadelesi sonucu Muzâfferuddîn Şâh inkılâpçıların isteğini kabul etmiş ve Meşrutiyet Fermanı'nı imzalamıştır (Vâhiddûst, 1396, s. 313). Meşrutiyet Fermanı'nın imzalanmasının ardından yayımlanan gazete sayısı oldukça artmış ve İran'da gazetecilik alanında yeni bir döneme geçilmiştir.

Muzâfferuddîn Şâh döneminin gazeteleri Nâşiruddîn Şâh dönemine göre daha iyi durumda olmasına rağmen; *Sureyyâ*, *Perveriş* ve Kalkuta'da yayım yapan *Habl-u'l-Metîn* dışındaki gazetelerde; özgürlük, insan hakları, meclis ve kanunlardan çok az söz edilmiştir. Gazeteler halkı daha çok ilim, edebiyat ve ekonomi gibi konulara yönlendirmeye çalışmışlar; Şah ve yönetimi huzursuz edecek söylemlerden mümkün olduğunca kaçınmışlardır (Tabatabâî, 1366, s. 99). Yine bu dönemde Hk. 1324/M. 1906 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra gazete ve dergilerin çoğalması ile gazete nesrinin halkın kavrayacağı şekilde anlaşılır yazılması, nesir üslubunun değişmesinde ve sadeleşmesinde etkili olmuştur (Vâhiddûst,1396, s. 320).

Meşrutiyet döneminde ise gazetelerin kurulması meşrutiyetin istikrarını sağlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ile Nâşiruddîn Şâh dönemi gazetelerinden *İran* ve *İttilâ'* yayımlanmaya devam ederken; *Rûznâme-i Muzâfferî* Bûşehr'de, *el-Hedîd* Tebrîz'de, *Habl-u'l-Metîn* Kalkuta'da, *Hikmet* ve *Çehrenâme* Mısır'da, *Rûznâme-i Erşed* Bakü'de yayımlanmıştır (Tabatabâî, 1366, s.

108). Halkın fikrî olarak hızla gelişme gösterdiği bu dönemde gazetelerin düşünsel ve toplumsal değişikliklere katkısı oldukça fazladır. Özellikle *Meclis* gazetesi ve diğer yayın organlarında yayımlanan meclis görüşmeleri toplum açısından etkili olmuştur (Browne, 1337, s. 156). Millî Meclis hakkında haberler yapan bu gazetenin ilk sayısı 1906 yılı Kasım ayı başlarında yayımlanmıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 56). Dönemin bir diğer meşhur gazetesi *Nidâ-i Vaqan* ise 27 Aralık 1906 yılında yayım hayatına başlamıştır (Browne, 1376, s. 133).

Meşrutiyet hareketinin başlaması ile o döneme kadar çok tanınmayan özellikle *Şûr-i İsrâfil*, *Hablu'l-Metîn*, *Musâvât* gibi bazı gazeteler de oldukça etkili yayımlar yapmışlardır. Haftalık gazete *Şûr-i İsrâfil*'in ilk sayısı 30 Mayıs 1907'de basılmış; üç ay sonra yine haftalık gazete *Temeddön* ilk sayısını Şubat 1907'de (Browne, 1376, s. 133) ve yine 1907 yılında *Musâvât* Seyyid Muhammed Rizâ Musâvât müdürlüğünde Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 56).

Meşrutiyetin ilan edilmesi ve meclisin açılmasından sonra yayımı artan gazetelerin yarısından fazlası Tebriz'de, bir kısmı Tahran'da, sonrasında ise İsfahân'da ve Meşhed'te olmak üzere yirmiden fazla yeni gazete yayımlanmıştır. 1907 yılında ise büyük bir çoğunluğu Tahran'da olmak üzere farklı şehirlerde yetmiş yedi yeni gazete yayım hayatına başlamıştır (Tabatabâi, 1366, s. 133). Bu dönemde Tebriz'de ilk gazete *Rûznâme-i Millî* adı ile yayımlanmış sonrasında ise ismi *Rûznâme-i Encumen-i Tebriz* olarak değiştirilmiştir. Tahran'da yayımlanan ilk gazete *Rûznâme-i Meclis* adı ile yayımlanmış ve sansüre uğramadan yayımlanan ilk özgür gazete olmuştur (Servî ve Nâzârî, 1398, s. 91). Daha önce bir kısmının da isminin zikredildiği Meşrutiyet döneminin öne çıkan önemli gazeteleri ise şunlardır:

1. **Meclis:** Meclisin açılmasından sonra meşrutiyetin ilk gazetesi de olan *Meclis* gazetesi 1906 yılında yayımlanmıştır. *Meclis* gazetesi aslında İran millî meclis oturumlarından haberler vermek üzere Mirzâ Seyyid Muhammed Şâdık Tabatabâi tarafından kurulmuştur. Gazetede meclisten haberlerin yanı sıra gazetenin müdürü olarak Tabatabâi kendi şiirlerine ve ünlü şair Edibu'l Memalik Ferâhânî'nin şiirlerine de yer vermiştir (Âryenpûr, 1372, s. 22).
2. **Rûznâme-i Vaqan:** 1906 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlayan haftalık bir gazetedir. Her sayısı dört sayfadan oluşan gazetenin son sayısı 1907 yılında yayımlanmıştır (Vâhiddûst, 1396, s. 375).
3. **Nidâ-i Vaqan :** *Nidâ-i Vaqan* gazetesinin ilk sayısı meşrutiyet ilan edildikten sonra 1906 yılında Mucedu'l-İslam-i Kirmânî tarafından Tahran'da yayımlanmıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazete sonraları iki haftada bir sayı, daha sonra ise ayda bir sayı olarak yayımlanmaya başlamıştır (Browne, 1341, s. 114). Meclis görüşmeleri ve yurtiçinden haberlerin yer aldığı gazete, meşrutiyetin ilk dönemlerinin en faydalı ve en çok satan gazetelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Muhammed Hân, 1425, s. 54). Kirmânî, tenz ve karikatürlerden yararlanarak hazırladığı gazetede halkın mektuplarına da yer vermiştir. Gazete 1908 yılında meclisin bombalandığı tarihe kadar yayımlanmış bu tarihte yayımı durdurulmuş, tekrar Hk. 1327 Recep ayında yayıma

başlamış ve aynı yılın Şâbân ayındaki otuz ikinci sayısına kadar yayımına devam etmiştir (Vâhiddüst, 1396, s. 400-401).

4. Rûhu'l-Kuds: 1907 yılında Sultân 'Ulemâi Horâsânî tarafından yayımlanmaya başlamıştır (Tabatabâî, 1366, s. 137). Tahran'da yayımlanmaya başlayan gazetenin amacı istibdat ile mücadele etmek olmuştur. Horâsânî, Muhammed Alî Şâh'ı özgürlük ve insanlık karşıtı olmakla itham etmiş, meşrutiyetin bekası için ortadan kaldırılmasının gerekliliği hakkında yazılar kaleme almıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 56). Gazete döneminin eleştirileri ile ön plana çıkan gazetelerinden biri olmuştur (Tabatabâî, 1366, s. 137).

5. İran-i Nov: Meşrutiyet döneminin önemli gazetelerinden biridir. 1909 yılında Seyyid Muhammed Şebesterî müdürlüğünde Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Günlük olarak yayımlanan gazete, yurtiçi ve yurtdışındaki siyasi ve toplumsal olayları ele almasının yanı sıra dönem şairlerinin farklı konulardaki şiirlerine de yer vermiştir (Muhammed Hân, 1425, s. 57). *İran-i Nov* Avrupa gazetelerine benzer bir üslupla hazırlanmış ve düzenli olarak yayım yapmıştır. Demokrasiyi savunan gazete, daha çok siyasi olaylar konusunda yayımlanan makaleleri ile ön plana çıkmıştır. Son iki sayısında farklı isimlerle yayımlanan gazete 1911 yılına kadar yayım hayatına devam etmiştir (Âryenpûr, 1372, s. 108-110).

Muhammed Ali Şah döneminde Şâh'ın meşrutiyete karşı çıkması ve özgürlük taraftarları ile karşı karşıya gelmesi sonucu Hk. 1326 yılı olayları ve meclisin bombalanması sonrası gazete yazarları ya öldürülmüşler ya da ülkeden kaçmışlardır. Bu nedenle bir süre ülkedeki bütün gazetelerin yayımı durdurulmuştur (Hâşemî, 1363, s. 24). Bir yıl kadar süren süreç sonunda özgürlük taraftarlarının galip gelmesi neticesinde Muhammed Ali Şâh'ın tahtı bırakması ve Rusya'ya sığınması üzerine gazeteciler ülkelerine dönmüş ve gazetelerini tekrar yayımlamaya başlamışlardır (Mûğârî, 1382, s. 39).

Muhammed Ali Şâh'ın kaçıışı ve Ahmed Şâh'ın tahta geçmesinden sonra özgürlük taraftarları ve gazete müdürlerinden bir kısmı yurtdışına gitmişler, gazete yazarları kendi siyasi ve toplumsal düşüncelerine göre yayım yapmaya başlamışlar ancak ikinci meclisin feshinden sonra gazetelerin yayımları üçüncü meclisin açılışına kadar durdurulmuştur (Hâşemî, 1363, s. 25; Vâhiddüst, 1396, s. 317).

Meşrutiyet döneminde gazetelerin edebî hayatı da etkilediğini söylemek mümkündür. Zira bu dönemde birçok gazete; siyasi, toplumsal ve bilimsel konularda bilgi aktarmış, kimi gazeteler bu haberler ve siyasi makalelerin yanı sıra şiir ve edebî eserler de yayımlamışlardır (Vâhiddüst, 1396, s. 436). Bu dönemde gazeteciliğinin yanı sıra şair de olan ve sözlerini gazetelerinde şiir ile ifade eden önemli isimlerden bazıları ve gazeteleri şunlardır: Edîbu'l-Memâlik Ferâhânî; *Rûznâme-i Edeb*, Seyyid Eşrefuddîn-i Huseynî; *Nesîm-i Şimâl*, Muhammed Taķî Bahâr (Melik'uş-Şu'era); *Nev Bahâr*, Ebu'l Kaşim-i Lâhûtî; *Bisutûn*, Mîrzâde-i 'İşkî; *Ķarn-i Bîstum*, FerruĶî-yi Yezdî; *Rûznâme-i Tûfân* (Tabatabâî, 1366, s. 259-267). Söz konusu şairlerin ve bu dönem gazetelerinin çabası ile egemenliğin bir parçası olarak gördükleri halk da İran

toplumunun mevcut durumunun bir bölümü hakkında bir anlayış kazanabilmiştir (Zehrâzâde vd. , t.y. , s. 202). Meşrutiyet döneminde gazetecilik ve mizahçılık; sade yazım, yenilik ve özgürlük taraftarı olması gibi özellikleri ile halk arasında yayılmış ve meşrutiyet nesrinin türlerinden birini oluşturmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 436).

Mizahî Gazeteler

Meşrutiyet döneminden önce de İran edebiyatında var olan tenz türünde şiirler 'Ubeyd-i Zâkânî ve Sa'dî-i Şîrâzî tarafından kaleme alınmıştır. Fakat Fars edebiyatında gerçek anlamda tenz yazıcılığı istibdat rejiminin yanlışlarını mizahî bir dil ile eleştiren yeni bir tür olarak Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 97). Nesirde daha az kullanılan tenz meşrutiyetin başlangıcında gazetelerin ortaya çıkması ile Fars nesrinde biraz daha fazla görülmeye başlamıştır. Özgürlük düşüncelerinin artması ile siyasi şiirler, makale veya kısa mizahî tefrikalarla yer almıştır (Âryenpûr, 1372, s. 39). Tenz ve gazetecilik meşrutiyetin başlaması ile daha çok ilgi görmüş, vatanseverlik, özgürlük gibi konularda mizahî şiir ve makaleler ortaya çıkmıştır (Muhammed Hân,1425, s. 97-98).

İran'da mizahî konular içeren ilk gazete Edibu'l-Memâlik Ferâhânî tarafından yayımlanan *Edeb* gazetesidir. Fakat gerçek anlamda ilk mizahî yayım 'Abdulhamîd Hân Metînu'l-Salţene tarafından (Vâhiddûst, 1396, s. 436) 1900 yılında yayımlanan *Ṭulû /Ṭulû' Musevvir* gazetesidir (Browne, 1337, s. 141). Bu dönem mizah yazarları çoğunlukla mizahî konularını gazete ve dergiler ile ortaya koymuşlardır. Meşrutiyet döneminde mizahî gazete ve dergiler hem çeşitlenmiş hem de sayı olarak artış göstermiştir. *Şûr-i İsrâfil*, *Nesîm-i Şimâl*, *Mollâ Naşirduddîn*, *Keşkül*, *Tenbîh*, *Haşretu'l-Ârz*, *Behlûl*, *Şeydâ* ve *Şeyh Çeğender* gibi birçok zarif ve latif bir dile sahip gazete ve dergi ortaya çıkmıştır (Vâhiddûst,1396, s. 436; Browne, 1337, s. 142). İran basınında ön plana çıkan önemli mizahî gazetelerden bazıları ise şunlardır:

1. **Şâhseven**: 'Abdurrahim Ṭâlibûf ve Seyyid Muhammed Şebesterî tarafından 1888 yılında İstanbul'da yayımlanan *Şâhseven* en eski mizahî ve eleştirel gazete olmasının yanı sıra İran dışında yayımlanan ilk mizahî gazetedir (Vâhiddûst,1396, s. 436,450-451). İstibdat hükümetini mizahî bir dil ile eleştiren gazetenin yazarları yayım yerinin bilinmemesi için çoğu zaman gazeteyi Paris ve Londra'ya göndermiş ve buradan gazete tekrar İran'a ulaştırılmıştır (Browne, 1337, s. 456-457).
2. **Şebnâme**: 1892 yılında Tebriz'de yayımlanmaya başlayan gazete düzenli olarak yayımlanmamıştır (Browne, 1337, s. 461). Mîrzâ Şeferûf olarak tanınan gazeteci ve mizah yazarı Mîrzâ 'Alî Kûlî tarafından yayımlanmaya başlayan *Şebnâme* İran'da yayımlanan ilk karikatürlü mizahî gazetedir. Sansür uygulandığı dönemlerde şöhretinin zirvesinde olan gazete gizlice yayıma hazırlanıp Tebriz'de dağıtılmıştır. İstibdat hükümetinin hüküm sürdüğü ve halkın okuma-yazma oranının düşük olduğu bu dönemde mizah ve karikatür oldukça etkili ve eğitici olmuştur. Mîrzâ 'Alî Kûlî, İran'da mizahî yazımın ve karikatürün babası addedilmiştir (Vâhiddûst,1396, s. 451-452).

3. **İhtiyâc**: Mîrzâ 'Alî Kûlî tarafından 1898 yılında Tebriz'de yayımlanmaya başlayan *İhtiyâc* İran'da yayımlanan hem mizahî hem radikal olan ilk gazetedir (Muhammed Hân, 1425, s. 98). Meşrutiyet Fermanı'ndan önce İran'da devlete bağlı olmayan üçüncü millî gazete sayılmaktadır. Gazete hükümetin halka ve ülkeye karşı sorumluluklarını ortaya koymuştur. Halkın çektiği ekonomik sıkıntıları ve diğer birçok konuyu mizahî bir dil ile eleştiren gazetenin yayımı durdurulmuş ve Azerbaycan yetkililerinden gelen bir emir ile gazetenin yazarı falaka cezasına çarptırılmıştır. Mîrzâ 'Alî Kûlî fizikî cezaya çarptırılan ilk gazetecidir. *İhtiyâc* gazetesinin yayımı durdurulduktan sonra *İkbâl* adında başka bir gazete yayımlanmaya başlamıştır (Vâhiddûst,1396, s. 456).
4. **Âzerbâyçân**: Meşrutiyetten sonra Tebriz'de yayımlanan ilk resimli mizah gazetesinin kurucusu Mîrzâ Âkâ-i Bûlverî'dir (Tabatabâi, 1366, s. 220). 1907 yılında Tebriz'de yayımlanmaya başlayan gazete on ay yayım yapmıştır. Haftalık olan gazetenin, dönemine göre göz dolduran karikatürlere sahip olduğu ifade edilmektedir. Gazetede bulunan karikatürler Huseyin Tâhîrzâde-i Behzâd tarafından çizilmiş, editörlüğünü ise 'Alî Kûlî Şeferûf yapmıştır (Vâhiddûst,1396, s. 458). Tebriz'de yayımlanan en büyük ve en etkili gazete olarak adlandırılan gazetenin bir süre *Mollâ Naşiruddîn*'inin üslubu ile yayım yaptığı, mizahî konulara ek olarak *Mollâ Naşiruddîn*'de yer alan karikatürlere benzer karikatürler yayımladığı bilgisi yer almaktadır (Muhammed Hân, 1425, s. 54).
5. **Mollâ Naşiruddîn**: Müdürlüğünü Azerbaycan'ın ünlü yazarlarından Mîrzâ Celîl Muhammed Kûlîzâde'nin yaptığı *Mollâ Naşiruddîn* gazetesi 1906 yılında Azeri Türkçesi ile Tiflis'te yayımlanmaya başlamıştır (Browne, 1337, s. 142). Karikatürlerini 'Azîm 'Azîmzâde'nin başka karikatürüstler ile birlikte yaptığı gazetede Azerbaycan'ın en büyük ve en yetenekli şairi Mîrzâ Alî Ekber Tâhîrzâde-i Şâbir'in mizahî ve eleştirel şiirleri yer almıştır (Âryenpûr, 1372, s. 44). Güzel makaleler, şiirler ve karikatürler yayımlanmış olan mizahî gazetenin bir bölümü doğu milletlerinin sorunlarına ve İran'a ayrılmıştır. *Mollâ Naşiruddîn* demokrat inkılâpçı bir yapıya sahiptir ve diğer gazeteler ile birlikte inkılâpçı düşünceleri halka aktarmıştır. Gazete İran Şah'ını ve Osmanlı Sultanı'nı eleştirmesinin yanı sıra toplumun ileri gelenlerini ve yağmacılarını da eleştirmeyi ihmal etmemiştir. Sömürü düzeni ve kuralları ile alay etmiş ve dinî hurafeler ile mücadele etmiştir. Gazetenin günden güne düşmanları artmış, din adamları vaazlarında gazeteyi ve yazarlarını lanetlemiş ve İslam düşmanı olduklarını iddia etmişlerdir. *Mollâ Naşiruddîn* bu olumsuz atmosfere rağmen yayımına devam etmiştir (Vâhiddûst,1396, s. 459-460). *Mollâ Naşiruddîn*'in yayımlanan sayıları her hafta Tahran, Reşt, Tebriz ve Meşhed'e ulaştırılmıştır (Tabatabâi, 1366, s. 221). Gazetenin hem İran hem de Kafkas tarihine büyük ölçüde etki ettiği belirtilmektedir. Dönemin bir diğer önemli gazetesi *Şûr-i İsrâfil*'de Dehû lakabı ile tanınan Dehğodâ'nın "Çerend u Perend" başlığı altında bulunan yazılarının da tamamen *Mollâ Naşiruddîn*'in üslubundan etkilenerek kaleme aldığı iddia edilmektedir (Browne, 1337, s. 143).
6. **Nesîm-i Şimâl**: Meşrutiyet döneminin mizah şairi Seyyid Eşrefuddîn-i Gîlânî'nin müdürü olduğu mizahî ve edebî gazete *Nesîm-i Şimâl*'in ilk sayısı Hk. 1325 yılının

Şaban ayının 2'sinde, miladi 1907 yılında Reş'te yayımlanmış kısa bir süre sonra diğer gazeteler gibi yayımı durdurulmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 467). 1909 yılında özgürlük taraftarlarının Tahran'ı fethetmesinden sonra 1915 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Tahran'da yayımlanan *Nesîm-i Şimâl* gazetesinin üslubu Reş'teki yayımlarda olduğu gibi daha çok eleştirel ve mizahî şiirlerden oluşmuştur (Hâşemî, t.y. , s. 296). Tamamı Eşrefuddîn'ine ait olan şiirlerin bulunduğu ve yaklaşık yirmi yıl boyunca her hafta yayımlanan gazete, dört küçük sayfa olarak o dönem Tahran'ın en küçük matbaalarından biri olan *Kelîmiyân* matbaasında basılmıştır. Halkın büyük ilgi gösterdiği bir gazete olan *Nesîm-i Şimâl*, özellikle ciddi ve hiciv içerikli seçkin şiirleri açısından dönemin en iyi edebî gazetelerinden biri olarak görülmektedir (Vâhiddûst,1396, s. 467; Browne, 1341, s. 116).

7. **Şûr-i İsrâfil:** İlk sayısı 1907 yılında imtiyaz sahibi ve müdür Mîrzâ Cihângîr Hân, Mîrzâ Kâsim Hân'ın müşterek müdürlüğü ve 'Alî Ekber Dehğodâ'nın yazıları ile Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan *Şûr-i İsrâfil*, İran'da ilk kez halkın ihtiyaç ve isteklerine uygun olarak; mizah, haber ve siyasi makale yayımlayan gazete olmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 472). *Şûr-i İsrâfil* gazetesi İran'ın en iyi gazetelerinden biri olarak kabul edilmiş, özellikle "Çerend u Perend" başlıklı mizahî bölümleri hiciv edebiyatının seçkin örnekleri arasında görülmüştür (Browne, 1337, s. 498). Gazetede daha çok "Çerend u Perend" başlığı altında bulunan mensur kıtalar ve kısa makalelere önem verilmiş, şiirler daha az yer almıştır (Âryenpûr,1372, s. 78). 'Alî Ekber Dehğodâ'nın *Dehû* imzası ile *Şûr-i İsrâfil* gazetesinde kaleme aldığı toplumsal ve siyasi mizahın zirvesi olan yazıları, Fars Edebiyatı'nda sade yazımın temeli olarak sayılmaktadır (Vâhiddûst, 1396, s. 437). Dehğodâ'nın kaleme aldığı bir makaleden ötürü mecliste yapılan müzakere sonucunda gazetenin yayımı durdurulmuş, Dehğodâ yargılanmış ve beraat etmiştir. *Şûr-i İsrâfil* gazetesinin yayım hayatı boyunca beş kez yayımı durdurulmuştur (Vâhiddûst, 1396, s. 473). Gazetenin yazarlarından olan Mîrzâ Cihângîr Hân meclisin bombalanmasından sonra tutuklanmış daha sonra Muhammed Alî Şâh'ın emri ile öldürülmüştür (Browne, 1337, s. 498-499). Hâkim olan gergin atmosferden ötürü Dehğodâ, Takîzâde, Seyyid Cemâleddîn ve birkaç isim daha İngiliz elçiliğine siyasi sığınmacı olarak başvurmuş ve daha sonra Muhammed Alî Şâh tarafından sürgün edilmişlerdir (Vâhiddûst,1396, s. 473).

Şüphesiz dönemin birçok gazetesi halkın bilinçlenmesi ve meşrutiyete destek vermeleri konusunda öncülük yapmış ve meşrutiyet hareketini desteklemişlerdir. Özellikle yurtdışında yayım yapan gazeteler halkın yurtiçinden ve yurtdışından bilgilere haiz olmalarına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır. Dönemin basın-yayın alanında gazetelerden sonraki bölümünü ise yurtiçi ve yurtdışında yayımlanan dergiler oluşturmaktadır.

Dergiler

Fars Edebiyatında dergi yazarlığı gazete yazarlığından çok sonra başlamıştır. Dergiler, çeşitli konuları içermesi, halkın düşünce yapısının aydınlanması ve yazarların üslubunun

değişmesi sebebi ile önemli bir yere sahip olmuşlardır. Dergilerde Avrupa eserlerinin, edebî ve tarihî makalelerin tercümelerinin yayımlanması ile İran Edebiyatında yeni bir yol açılmıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 92). Bu dönemde yurtiçinde ortaya çıkan *Âyende*, *Bahâr*, *Novbahâr*, *Ârmağân* ve *Musîkî*, yurtdışında ise *Kâve* ve *Îrânşehr* dergileri dönemin en önemli edebî dergileridir. Bu dergilerden sadece *Ârmağân* dergisi bu dönem boyunca yayımına devam etmiştir. Diğer dergiler arasında devlete bağlı bir yayım olan *Musîkî* dergisi haricinde diğer dergilerin yayımı durmuştur (Gulâmzâde, 1380, s. 98). Bu dönemde kurulan ve döneme etki eden önemli dergilerden bazıları şunlardır:

1. **Tiyâtr:** *Tiyâtr* 1908 yılında imtiyaz sahibi Mîrzâ Rızâ Hân Tabâtâbâî Nâ'inî tarafından Tahran'da yayımlanmıştır. Haftada iki kez yayımlanan dergi en başarılı eleştirel dergilerinden biridir (Muhammed Hân, 1425, s. 92). İstibdât döneminde devletin üslubunu ve eski rejimde yöneticiler ile şehzadelerin tutumunu dramatik sahnelerle ele alan *Tiyâtr* İran'ın en iyi yayımlarından bir olarak kabul edilmiştir (Browne, 1337, s. 303).
2. **Bahâr:** Yusûf İ'tişâmu'l-Mulk'un müdürü olduğu bu değerli edebî dergi 1909 yılında Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Aylık olarak yayım yapması planlanan dergi düzenli olarak yayımlanmamıştır. Edebî, tarihî, siyasi bir dergi olmasına rağmen dergide daha çok yabancı kitapların ve dergilerin Farsça tercümelerine yer verilmiştir (Muhammed Hân, 1425, s. 92). Dergide Fransız yazarlar Jean-Jacques Rousseau ve Victor Hugo'nun eserleri tercüme edilmiş, Türk ve Arp edebiyatından da çevirilere yer verilmiştir (Kanar, 2013, s. 110)
3. **Kâve:** Yurtdışında yayım yapan dergi, Berlin'de yaşayan İranlılar tarafından yayımlanmıştır (Âryenpûr, 1372, s. 231). Başta iki haftada bir sayı yayımlanması planlanan dergi düzenli olarak yayım yapmamıştır. *Kâve* dergisinin yayımı eski ve yeni olarak iki döneme ayrılmaktadır. Eski dönemi 1916 yılında yayıma başlamış ve 1917 yılında yayımı son bulmuştur. Bu dönemde dergi Alman taraftarı ve tamamen siyasi içerikli bir dergidir. 1920 yılında yayım hayatına tekrar başlayan dergi I. Dünya Savaşı'nın son bulması ile yeni döneminde siyasetten imtina ederek; ilmî, edebî ve tarihî konulara yönelmiştir (Muhammed Hân, 1425, s. 93).
4. **Gul-i Zerd:** Mîrzâ Yahyâ Hân Reyhân müdürlüğünde 1918 yılında yayımlanmaya başlamıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 94). İki haftada bir yayım yapan edebî ve mizahî bir dergi olan *Gul-i Zerd*'te halkın anlayacağı sadelikte şiirler yer almıştır (Kanar, 2013, s. 110). Dergide *Nesîm-i Şimâl*'in şiir üslubuna benzer akıcılık ve sadelikte şiirler; *Cûcî*, *Zerre* vb. imzaları ile yayımlanmıştır (Âryenpûr, 1372, s. 226). Şiir üslubunun değişmesine büyük etki etmiş olan dergi 1922 yılına kadar yayıma devam etmiştir (Muhammed Hân, 1425, s. 94).
5. **Dânişkede:** Dönemin, Çağdaş Fars Edebiyatında çok önemli yeri olan bir diğer dergisi ise Meliku's-Şu'arâ Bahâr'ın gözetiminde Tahran'da 1918 yılında yayımlanmaya başlayan *Dânişkede* dergisidir. Dergide Meliku's-Şu'arâ Bahâr'ın makale ve şiirlerinin

yanı sıra 'Abbas İkbâl, Sa'îd-i Nefisî gibi ünlü isimlerin makaleleri de yer almıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 94). Dergide eleştiriler, nesir ve şiirlerden örnekler; nesir ve şiir tercümeleleri yayımlanmıştır (Âryenpûr,1372, s. 225).

6. *Ârmağân*: *Ârmağân* 1919 yılında Vahîd-i Destgirdî tarafından Tahran'da yayımlanmaya başlamıştır. Daha çok şiirlerden oluşan dergide çoğunlukla gazel ve kasideler yer almıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 94). 1970'li yılların sonuna kadar yayımına devam eden dergide eski üslupta söylenen gazel ve kasidelerin yanı sıra yeni şiirlere, ünlü edebiyatçıların makalelerine ve eski şairlerin biyografilerine yer verilmiştir (Kantar, 2013, s. 111). Dergi İran Edebiyatını tanımak, eski ve yeni şairleri ve tarihi anlamak adına faydalı bir dergidir (Âryenpûr,1372, s. 228).

7. *Îrânşehr*: *Îrânşehr*, Berlin'de Huseyn Kâzımzâde tarafından 1921 yılında yayımlanan ilmî ve edebî bir dergidir. İki haftada bir sayı yayımlanması planlanan dergi ayda bir sayı yayımlanmıştır (Âryenpûr,1372, s. 234). Dönemin Mîrzâ Muhammed Hân Kazvînî, Rızâzâde Şafağ gibi önemli yazarlarının; ilmî, edebî, toplumsal, tarihî ve felsefî makaleleri İranlıların düşünce yapısının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Muhammed Hân, 1425, s. 94). Aralıklarla dört sene boyunca yayımlanan dergi halkın anlayacağı bir üslup ile hazırlanmıştır (Kantar, 2013, s. 112).

Sonuç

İran'da Feth Ali Şah Kâcâr döneminde başlayan batılılaşma süreci ile ilk matbaa İran'a gelmiştir. Nâsiruddîn Şah döneminde Emîr-i Kebîr'in de etkisi ile batılılaşma süreci devam etmiş, Batılı tarzda okullar açılmış, gazete basımı revaç bulmuştur ve İran'da ilk gazete Mirza Salih Şirazi tarafından yayımlanmıştır. Nâsiruddîn Şah döneminde gazete sayısı artmaya başlamış fakat gazetelerin çoğu devlet gazeteleri olması sebebi ile siyasi ve toplumsal konulara çok değinmemiş, daha çok ilmî ve edebî konulara ağırlık vermişlerdir. Gazetelere uygulanan baskı nedeni ile kimi gazeteciler düşüncelerini özgürce ifade edebilmek adına yurtdışına gitmiş ve gazetelerini burada yayımlayarak gizlice İran'daki okuyucularına ulaştırmıştır. Yurtdışında olmaları sebebi ile baskı ve sansürden uzak olan bu gazeteler rejimin kusurlarını ve siyasi eleştirilerini yurtiçinde olan gazetelere göre çok daha rahat ifade edebilmişlerdir. Dönemin öne çıkan birçok gazetesi halkı bilgilendirmenin yanı sıra siyasi ve tarihî olayları kayda geçerek tarih alanında da katkı sağlamışlardır. Nâsiruddîn Şah'tan sonra tahta geçen Muzafferuddîn Şah dönemine gelindiğinde gazete sayısında artış gözlenmektedir. Öte yandan Nâsiruddîn Şah dönemine göre düşüncelerin daha rahat ifade edilebildiği Muzafferuddîn Şah döneminde de basın özgürlüğünden söz etmek pek mümkün değildir.

Meşrutiyet hareketi ile birlikte gazeteciler özgürlük söylemlerini daha rahat dile getirebilmişler ve nispeten daha özgür bir ortam elde etmişlerdir. Fakat Meşrutiyet hareketinin başarıya ulaşamaması sonucunda tekrar basın üzerindeki baskı devam etmiştir. Bu bağlamda dönemin kimi yazar ve şairlerin de doğrudan siyasi düşünceleri dile getiren gazetelerden ziyade eleştirinin daha kapalı yapıldığı edebî içerikli gazeteler çıkarmaya meylettiği söylenebilir.

Meşrutiyetin ilan edilmesi ile İran'da gazetecilik alanında yeni bir döneme geçilmiş ve gazeteler dönemin en önemli iletişim aracı haline gelmiştir. Başta Tahran olmak üzere Tebriz, İsfahan ve Meşhed'te çok sayıda gazete yayım hayatına adım atmıştır. Yine Meşrutiyet ile birlikte dönemin sorunlarını mizah ile işleyen gazeteler de de artış görülmüştür. Mizah gazetesi yazarları ve şairleri dönemin öne çıkan sorunlarını ifade eden eserlerinde mizahı kullanarak halkın dikkatini celbetmeyi başarmışlardır. Nitekim halkın Meşrutiyet sürecinde başta mizahî gazeteler olmak üzere gazetelere ilgisinin daha çok arttığı görülmüştür.

Gazetelerden sonra İran basınının da yer alan ilim, kültür, edebiyat alanında yayımlanan dergiler de İran batılılaşma ve modernleşme sürecine etki etmiştir. Sonuç olarak gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yayım yapan gazete ve yayınlar meşrutiyet hareketine ve İran'ın Batılılaşma sürecine yadsınamaz bir katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Âcûdânî, M. (t.y.). *Ya Merg Ya Teceddud (Defterî der Şi'r u Edeb-i Meşrûte)* (3. baskı), Londra: İntişârât-i Faşl-i Kitâb.
- _____ (1382). *Meşrûte-î Îrânî*. Tahran: Neşr-i Ahterân.
- Âryenpûr, Y. (1372). *Ez Şabâ tâ Nîmâ*. C.II. Tahran: İntişârât-i Zuvvâr.
- Browne, E. (1337). *Târîh-i Maţbu'ât u Edebiyât-i İrân Der Dove-i Meşrûtiyet*. C. II. (Çev: 'Abbâsî, Muhammed). Tahran: Kânûn-i Ma'rifet.
- _____ (1341). Ter. Rızâ Şâlih-zâde, *Târîh-i Maţbu'at u Edebiyât-i İrân Der Dove-i Meşrûtiyet*. (Çev: Rızâ Şâlih-zâde). C. III. Tahran: Kânûn-i Ma'rifet.
- _____ (1376). *İnkilâb-i Meşrutiyet-i İrân*. (Çev: Mîhrî Kazvînî). Tahran: İntişârât-i Kevîr.
- Ğulâmzâde, Ğ. (1380). *Seyr-i Naqd-i Şi'r Der İrân Ez Meşrûte Tâ Hş*. 1332. Tahran: Çâphâne-i Leylâ.
- Hâşemî, M. Ş. (1363). *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*. C. I. İşfehân: İntişârât-i Kemâl.
- _____ (t.y.). *Târîh-i Cerâyid u Mecellât-i İrân*, C. IV, Byy.
- Kanar, M. (2013). *Çağdaş İrân Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*. (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Kırlangıç, H. (2014). *Meşrutiyetten Cumhuriyete İrân Şiiri*. Ankara: Hece Yayınları.
- Kisrevî, A. (1363). *Târîh-i Meşrûte-i İrân*. Tahran: Çâphâne-i Sipehr.
- Kiyânfer, C. (1388). *Maţbu'at-i Devletî Der 'Aşr-i Kâcâr. Peyâm-i Baharistân*, 3, 273-299.
- Melikzâde, M. (1383). *Târîh-i İnkilâb-i Meşrûtiyet-i İrân*, C. I,II,III. Tahran: İntişârât-i Sohen.
- Mûğârî, F. D. (1382). *Şemîm-i Nesîm Zindeĝi u Şi'ri Seyyid Eşrefüddîn Hüseynî Gilânî (Nesîm-i Şimâl)*. Tahran: Neşr-i æâliâ.
- Muhammed Hân, M. N. (1425). *Fikri Âzâdî Der Edebiyât-i Meşrûtiyet-i İrân*. İslâmâbâd-Pakistan.
- Müsevî, S. M. (1399). Berresi-yi Râbite-i İctimâ'î Bâ Şinâht-i İctimâ'î Der Endîşehâ-yi Nesîm-i Şimâl ('Eşr-i Meşrûte) Bâ Te'kid Ber Gotemânâ-yi Rûşenfikrî. *Feslnâme-i Ferheng-i Kazvîn-Feslnâme-i Ferheng-i Pijûhiş*, 5, 181-200.
- Nejâdirân, M. (1393). Âĝâhi-yi Beşî Maţbu'at-i Siyâsî-i 'Aşr-i Kâcâr u Naş-i Ân Der İnkilâbî Meşrûte. *Faşlnâme-i Tehaşsu-yi 'Ulûm-i Siyâsî*, 23, 49-70.
- Özkan, H. ve Rigiderakhshan M. (2019). İrân'da Basının Doğuşu ve Gazeteler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6/2 975-993.
- Servî, Ğ. H. ve Nâzaryân, S. M. (1398). Maţbu'at Der İrân Ez Âĝâz Tâ Zuhûr-i Pehlevî-yi Evvel: Ez Şûretî Derbârî Tâ Âĝâhiyi Dogâne. *Faşlnâme-i Cami'eşinâsî-yi Siyâsî-yi İrân*, 1/4, 1398, s. 73-104.
- Şâlihyâr, Ğ. (1355). *Çeşm Endâz-i Cihânî u Vişegihâi İrânî Maţbu'at*. Tahran: İdâre-i Kull İntişârât-i Vezâret.
- Şemîm, A. A. (1387). *İrân Der Dove-i Salţanat-i Kâcâr*. Tahran :Behzâd.
- Tabatabâi, M. (1366). *Târîh-i Tehlîli-yi Maţbu'at-i İrân*. İntişârât-i Bi'set.
- Vâhiddüst, M. (1396). *Edebiyât-i İrân Der Dove-i Kâcâr*. Tahran: Surûş.
- Zehrâzâde, M. 'A. , Bihî H. ve Bûr, N(t.y.). Eş'âr-i Maţbu'âtî Der Dove-i Meşrûte. *Maķalehâ-yi Pencomîn Humâyîş Pijûhişhâ-yi Zebân u Edebiyât-i Fârsî; Perniyân-i Sohen*, 201-213.

